

I. Усна народна творчість

Тема 3. Народний епос

Жанри героїчного епосу українського народу - думи та історичні пісні - з'явилися орієнтовно в середині XV ст. Вони уособлювали високий громадянський обов'язок козаків, їх мужність і вірність Батьківщині в умовах боротьби з поневолювачами («Козак Голота», «Самійло Кішка», «Маруся Богуславка», «Втеча трьох братів з Азова», «Перемога під Корсунем» та ін.).

3.1. Історичні пісні

«Українська пісня - це бездонна душа українського народу, це його слава»

(О. Довженко).

Історична пісня може бути визначена як жанр малої епіки. Вона відрізняється хронікальністю, тяжіє до уважного стеження за історичними подіями, за долями конкретних героїв.

Історичні пісні - це народні ліро-епічні твори про важливі історичні події та конкретних історичних осіб.

Уперше термін «історична пісня» увів в українську фольклористику Микола Гоголь.

Як окремий жанр історичні пісні з'явилися в XIV - XV ст., коли Україна опинилася беззахисною перед грабівницькими набігами татар. Формуючись спочатку спонтанно в лоні інших жанрів пісенної творчості, історична пісня (як і дума) досягає кульмінації у XVII - XVIII ст. - в добу козаччини. Як і думи, історичні пісні відображають історичне минуле українського народу і своїм змістом охоплюють події з XIV ст. до найновіших часів.

Для історичних пісень характерним був гуртовий багатоголосий спів.

Основні теми історичних пісень:

- змалювання важкого періоду в житті українського народу - звитяжної боротьби козаків із турецько-татарськими ордами, наприклад, «Пісня про Байду» («В Царєграді на риночку»);

- показ страхітливих спустошень і насильства;

- зображення подій Національно-визвольної війни 1648 - 1657 рр. під проводом Богдана Хмельницького (героїчні постаті: Богдан Хмельницький, Максим Кривоніс, Іван Богун, Данило Нечай, Іван Сірко, Морозенко);

- рух опришків на західноукраїнських землях (XVIII - XIX ст.) (Олекса Довбуш);

- повстання проти кріпосницького гніту на Буковині (Лук'ян Кобилиця) та ін.

Серед історичних пісень виділяються балади.

«Чи не той то хміль...»

(Пісня про Богдана Хмельницького)

У цій історичній пісні згадуються події Національно-визвольної війни 1648 - 1657 рр. під проводом Богдана Хмельницького (бій під Жовтими Водами). Народ звеличує свого улюбленого ватажка Богдана Хмельницького. Його змальовано як справжнього народного героя, мужнього і відважного воїна, мудрого діяча й політика, захисника поневолених, «козацького батька». У творі уславлений гетьман порівнюється з дужим і буйним хмелем, який швидко росте, набирається сили й оповиває все своїми листками та стеблом:

Чи не той то хміль, що коло тичин в'ється?

Гей, той то Хмельницький, що з ляхами б'ється.

Так і очолювана Хмельницьким Національно-визвольна війна ширилася по всій Україні, піднімаючи народ на боротьбу за свободу.

Прийдеться ляшенькам в Польщу утікати!

«Ой Морозе, Морозенку»

У XIV- XVI ст. більша частина українських земель була захоплена Польщею. З того часу наш народ боровся за своє визволення, а вже в середині XVII ст. боротьба переросла в народну війну проти іноземних поневолювачів. Очолив це повстання Богдан Хмельницький. У роки визвольної війни кримські татари часто вступали у воєнний союз із козаками проти Польщі, однак, як і раніше, вряди-годи робили грабіжницькі набіги на міста й села України. Загони Богдана Хмельницького карали нападників. У гострих сутичках гинуло багато і татар, і козаків.

Пісня «Ой Морозе, Морозенку» розповідає про один з таких боїв. Хто ж такий Морозенко, про якого склали пісню? Можливо, це один із соратників Богдана Хмельницького - полковник Станіслав Морозенко або осавул Кропивнянського полку Нестір Морозенко.

Ой з-за гори та з-за кручі

Буйне військо виступає,

Попереду Морозенко

Сивим конем виграває.

Багато татар обступило козаків. До «ночі глухої» тривав нерівний бій. Татари втратили втриє більше, ніж козаки. Морозенко потрапив у полон, проте мужньо переносить катування (з вирваним живцем серцем герой споглядає Україну із Савур-могили). В останню хвилину життя Морозенко думає не про себе, а про свою сплюндровану батьківщину:

Вся ти еси, Україно,

Славою покрита,

Тяжким горем, та сльозами,

Та кров'ю полита!

І поки над білим світом

Світить сонце буде,

Твої думи, твої пісні

Не забудуть люди.

Тема: оспівування боротьби козаків під керівництвом Морозенка з татарами.

Ідея: возвеличення мудрості, мужності козацького ватажка; засудження жорстокості, підступності татарських поневолювачів.

Художні особливості твору

Художні засоби твору підпорядковані його ідейному змісту. Витривалість Морозенка пісня передає за допомогою гіперболи (з вирваним серцем герой із Савур-могили споглядає Україну).

Епітети «славний, молодий, голова завзята, буйне військо», пестливе слово «козаченьки», присвійний займенник «наші» передають пошану та любов українського народу до своїх оборонців. Різко протилежні емоційним забарвленням тропи, що змальовують ворогів: вони прокляті, татарська орда порівнюється із страшним громом і чорною хмарою, яка «світ закрила». Постійний епітет «велика сила» вказує на те, що татар було набагато більше, ніж козаків, проте хоробрі воїни відважно кидаються в бій, захищаючи свої землі.

Епітети: «славний козаче», «буйне військо», «голова Завзята», «тяжке горе», «білий світ».

Метафори: «Вкраїна плаче», «Морозенко... сивим конем виграває»,

«живцем серце виривали», «Україна славою покрита».

Гіпербола: «татар велика сила».

Риторичні оклики: «Дивись тепер, Морозенку, Та на свою Україну!», «Тяжким горем та сльозами, Та кров'ю полита!».